

„Keď kovové srdce zahlaholí“ – Zvony a ich význam v kresťanskom svete

Karol Gazdík

9. augusta 2024 ✚ Cirkev História Kultúra

Kaplnky, kostoly, veľkolepé katedrály či opulentné baziliky – to všetko sú miesta, kde pulzuje liturgický život kresťana-katolíka, ktorého srdce bije pre Krista a svojho blížneho. No špecifickým životom si žijú aj veže týchto sakrálnych objektov, v ktorých bijú iné srdcia – kovové, no predsa „živé“.

Reč je samozrejme o zvonoch, ktoré sú nerozlučnou súčasťou kresťanskej tradície Európy. U nás na Slovensku sa dokonca o nich spieva v piesňach Jednotného katolíckeho spevníka, napríklad JKS 405: „*Tie šaštínske zvony – k sebe nás volajú...*“ alebo JKS 330: „*Anjelským pozdravením – zvon sa ozýva...*“ Čo však o zvonoch vieme? Poznáme ich význam a zmysel v živote kresťana? Možno ich už ani nevnímame a berieme ich ako samozrejmosť, čo je však chyba.

Osobne nepatrím do okruhu *kampanológov* či nadšencov, ktorí lezú do veží či *kampaníl* (*kampanila* – zvonica) a objavujú krásu tohto osobitého sveta, fascinovaní patričnými technikáliami. Som len obyčajný laik, ktorý však vždy miloval hlas zvonov. Zvony sú rovnako ako my ľudia umelecké schránky, ktoré majú rôznorodé „osobnosti“. V prípade zvonov sú osobnosťami ich hlasy. Pretože čo zvon, to jedinečný hlas. Obzvlášť ma vždy uchvacuje *Zvon svätý Ladislav*, najväčší zvon v Nitre so svojou hmotnosťou 2 698 kg, patriaci piaristickému kostolu s rovnakým patrocíniom. Jeho majestátny zvuk v tóne c1 sa mi zakaždým dostáva doslova „pod kožu“ a hoci je novšieho dáta, zhmotňuje mi pôvab baroka. Dost však o mojich dojmach a pohľadoch na týchto „kovových ohlasovateľov modlitby“. Poďme na fakty.

Zvon svätý Ladislav a jeho večerné zvonenie.

zdroj: youtube.com

Z dejín a technických špecifikácií

Zvon ako celok delíme na dve základné časti: telo a srdce. Telo zvona sa potom delí na ďalšie štyri časti, idúc zdola: veniec (do neho udiera srdce), krk, čepiec a koruna. Dolný otvor zvonu sa nazýva ústa, čo sa pekne zhoduje s pojmom hlas, ako sa hovorí zvuku zvonu. Prierez zvonu je rebro. O tomto ma narýchlo poučila česká wikipédia.

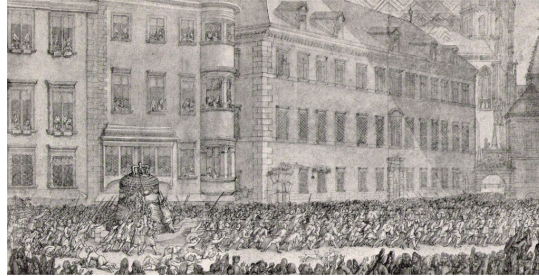
Nakoľko ľudí vždy zaujíma to „naj“, tak sa pozrime na najväčšie európske zvony, medzi ktoré radíme 24 ton vážiaci *Zvon svätého Petra* v katedrále v Kolíne nad Rýnom. Ide o najväčší zavesený pohyblivý zvon v Európe rozoznievaný rozhojdaním. Ďalej to sú krakovský zvon *Zikmund*, takmer 19 ton vážiaci parížsky zvon *Savoyarde* (najväčší zvon Francúzska, zvoniaci v Bazilike *Sacré-Cœur*) či londýnsky *Big Ben*. Netreba zabudnúť na 22,5 tony vážiaci zvon *Pummerin* z Katedrály sv. Štefana vo Viedni, o ktorom som našiel zmienku, že je tretím najväčším hojdacím zvonom v Európe. Súčasný *Pummerin* je z roku 1952, kedy nahradil pôvodný zvon z roku 1711, odliaty z diel ukoristených Turkom. Pôvodný zvon bol však zničený

požiarom chrámu počas 2. svetovej vojny. Úplne najväčším zvonom sveta, ktorý však nikdy nezazvonil, je slávny 6 metrov vysoký a 193 ton vážiaci *Car kolokol*. Nájde ho s veľkou puklinou vystavený v Moskve.

Pummerin podľa stanoveného harmonogramu zvoní: 1. januára (0:00), na Bielu sobotu (23:00), Veľkonočnú nedeľu, 23. apríla, na Turíce, Sviatok Božieho Tela (začiatok sprievodu a po sv. omši), 26. októbra, na Dušičky 2. novembra (17:45), 24. decembra (23:55) a na sv.

Štefana 26. decembra.

zdroj: youtube.com

Transport pôvodného zvona *Pummerin* do katedrály v roku 1711.

zdroj: wikimedia commons

Od zhruba 6. storočia začali zvony regulovať život stredovekých ľudí. Zvony svetské (hlásne), odmeriavajúce nový čas, sa objavujú vedľa zvonov cirkevných v 13. a najmä v 14. storočí. V tomto čase sa zvonárstvo stáva mestským remeslom. To uvádza o dejinách zvonov slovenská wikipédia.

Aby sme však boli odbornejší, siahol som na českú knihu od Vlastimila Vondruška s názvom *Život v stredoveku: Sprievodca základnými pojmami*. Vondruška v nej k histórii zvonov dopĺňa, že najstaršie zvony doložené v západnej Európe zhotovovali benediktíni v 9. a 10. storočí na základe antických skúseností. Tieto zvony boli malé a mnísi ich zhotovovali nielen pre svoj kláštor (s cieľom zvolávať k modlitbe), ale aj pre ďalších cirkevných záujemcov. Skúseného zvonára si kláštory skrátka požičiavali. Prvý spísaný teoretický návod na odlievanie zvonov nájdeme v diele *O rozličných umeniach*, ktoré napísal v roku 1180 benediktínsky mních Theophil Ruger z Nemecka.

Zvon *Bourdon Emmanuel* z roku 1685 je najväčší zvon v katedrále Notre-Dame v Paríži. Je zázrak, že prežil ničenie zvonov počas Francúzskej revolúcie...

zdroj: archív autora, K. Gazdík (FOTO autor)

Zvonári patrili do okruhu remesiel blízkych kovolejárstvu. Odliat' zvon vyžadovalo nielen technické znalosti, ale aj množstvo skúseností, ktoré si zvonárske rody odovzdávali z generácie na generáciu. Zvony sa odlievali zo špeciálnej zliatiny do foriem. Forma na stredoveký zvon sa skladala z niekoľkých častí, pretože celý kus vrátane vrchných závesov sa musel odliat' naraz. Tie najväčšie zvony sa obvykle odlievali do foriem zapustených do zeme. Zvonovina je špeciálny druh bronzu, ktorého základom je zliatina medi s vysokým obsahom cínu, približne 22 %. Zloženie zliatiny bolo tajomstvo, ktoré si každý majster chránil, pretože na ňom závisela kvalita zvonu, aby jasne znel. Aj skúsenému majstrovi však niekedy zvon pukol.

Veľký rozvoj výrobcov zvonov bol v 16. až 17. storočí. No od 17. storočia dochádza k značnému poklesu v ich výrobe. K rozšíreniu zvonov v Uhorsku dopomohol aj *Ohňový patent* (1751) našej osvietenej panovníčky *Márie Terézie*. Ten totiž prikazoval, aby bol v každej obci zvon, ktorým by sa dalo zvoniť na poplach v prípade nebezpečenstva. Tieto zvony však boli jednoduché, bez ozdôb a nápisov.

Smutnou etapou v dejinách zvonov bolo obdobie vojen, s ktorými prichádzala na scénu tzv. vojnová *rekvirácia* zvonov. Účelom *rekvirácie* bolo získanie zvonového bronzu na výrobu kanónov, delovín a iných zbraní; neskôr ako materiál lodných hriadeľov a skrutiek, klzných ložísk a pre psychologické ochromenie obyvateľstva obsadených území. Katarína Nádaská vo svojom príspevku o zvonoch pre denník *Štandard* približuje ťažké a bolestné lúčenie sa so zrekvirovanými zvonmi. Píše: „*Mnohí obyvatelia slovenských dedín a miest si rozprávali o slzách a žiali, ktorý zachvátil ich srdcia, keď museli odovzdávať zvony, na výrobu ktorých sa často konali zbierky.*“ Spomína aj prozaika Mila Urbana, ktorý tieto ťažké chvíle opisuje v diele *Živý bič*. Je tam pasáž, v ktorej sa v dedine Ráztoky ľudia lúčili so zrekvirovanými zvonmi otázkou: „*Čo nám teraz ostane, keď nám vzali zvony?*“ Už len toto nám môže demonštrovať skutočnosť, čo zvony kedysi pre ľudí znamenali. Ľudia boli v minulosti na „svoje zvony“ skrátka hrdí.

Snímanie zvonov z veže kostola svätej Markéty v Kašperských Horách.

zdroj: wikimedia commons

Zvon ako hudobný nástroj

Zvon ako hudobný nástroj je jedným z najzložitejších *idiofónov*. Vydáva asi 70–100 tónov, pričom čím je zvon väčší, tým viac tónov je počut. *„Európske zvony sa prevažne ladili v molovej stupnici. Keď má veža viacero zvonov, hrajú spolu v akordoch jedného ladenia...“*, píše o hudobnej stránke zvonov Katarína Nádaská.

Doplnil by som to ešte českou wikipédiou, kde sa píše: *„Pri súzvuku viacerých zvonov je možné dosiahnuť súzvuk harmonický (čím vznikne akord), melodický (stupnice) alebo harmonicko-melodický (akord v stupnici). Kombinácií je veľa, obľúbené bolo napríklad c, es, f – TE DEUM, c, es, f, g – KYRIE. Keď je príliš veľa zvonov, vrchné tóny sa strácajú, preto súzvuk piatich zvonov je asi najlepší, pričom však treba dbať na to, aby sa zvony hojdali v správnom rytme – tak, aby sa navzájom nerušili a všetky boli počut.“*

Zvony farského kostola svätého Jakuba, Pfullendorf.

zdroj: snímka obrazovky z YouTube videa, kanál *Glockenfampf*

Obzvlášť špecifickou záležitosťou je tzv. *zvonohra*. Jednu takúto unikátnu *zvonohru* nájdeme v osebokej veži Pražskej Lorety. *Zvonohra*, ktorá každú hodinu povzbudzuje k modlitbe, je v povedomí ľudí s Loreťou nerozlučne spätá. Zostavil ju v roku 1695, na objednávku kapucínov, pražský hodinár Petr Neumann. Svoj hodinový stroj napojil na 27 zvonov z 30, ktoré Lorete predal amsterdamský mestský zvonár Claude Fremy. *Zvonohra* ide stále na manuálny pohon, o ktorého chod sa nepretržite stará určený strážca.

Loretánska *zvonohra* funguje prostredníctvom dvoch mechanizmov, ktoré sú na sebe nezávislé. Prvým je *automat*, čo je vlastne tónový valec, ktorý sa každú hodinu otáča. Ten obsahuje kolíky, ktoré vymedzujú melódiu, súčasne trvalo nastavené na mariánsku pieseň *Tisíc ráz pozdravujeme teba* (JKS 383). Kolíky sa počas točenia valca zapierajú o systém ťahadiel, ktoré prenášajú tóny až ku kladivkám pri zvonoch. Druhý mechanizmus ovláda hudobník, tzv. *carillonér*, ktorý na zvonoch hrá, ovládajúci cez hrací stôl s

manuálovou a pedálovou klaviatúrou srdcia zvonov. Klaviatúra má rozsah 2 a 1/2 oktávy a dodnes na nej počas sviatkov či hudobných festivaloch hrajú *carillonéri* rôzne skladby.

Zvonohra Pražskej Lorety

zdroj: youtube kanál autora

„**Vivos voco, mortuo plango, futura frango**“

... výrok, ktorý bol pomerne častým nápisom na zvonoch. Vo svojom preklade znamená „*Živých volám, mŕtvych oplakávam, blesky lámam*“. Dokonalé vystihnutie funkcie zvonov v jednej vete, nemyslíte?

No predsa si to ešte ozrejmime a to aj s ľudovými pomenovaniami zvonov. V prvom rade teda zvoní zvonky za účelom ohlasovania dennej doby, ako napríklad *poludník* zvoniaci na obed. Ďalej zvolávajú ľudí do kostola na sv. omšu, ako *Dominik* zvoniaci v nedeľu (nedeľa je po latinsky *dominica*) alebo vyzývajú k modlitbe *Angelus Domini*. Potom môžu zvoniť ako upozornenie na nejakú udalosť v živote farníkov, napríklad známy *umieráčik* oznamujúci smrť farníka. Dôležité sú aj upozornenia na udalosti zo sveta (v prípade monarchie narodenie následníka trónu, korunovácia panovníka, koniec vojny) alebo môžu signálne zvoniť na poplach ako *šturmováč* (varovanie pred požiarom či nepriateľom). Zaujímavým účelom je aj zvonenie ako nástroj na odohnanie zlých síl, obzvlášť zvonenie proti búrkam či epidémiám.

V rámci zamýšľania sa nad zvoním s cieľom odohnať zlé sily, ma veľmi oslovil postreh vdp. Radovana Rajčáka v jeho podcaste/príspevku. V ňom vysvetľuje, prečo diabol nenávidí zvony. Píše nasledovné:

„Diabol nenávidí všetko krásne a zvony sa používajú špeciálne na to, aby upozorňovali na božský kult Boha. Satan na nás vždy útočí prostredníctvom našich zmyslov, takže samotná liturgia musí byť svätým útokom pôsobiacim na naše zmysly: na náš zrak, hmat, čuch a sluch. Cirkev užíva rôzne veci pôsobiace na zmysly človeka, pretože sa počas tisícročí naučila, že práve toto odpuďuje nepriateľa... Takto zvon ponízuje diabla, pretože zráža jeho pýchu a volá všetko stvorenie, aby sa klaňalo Kristovi..., aby upozorňovali (zvony) na nádheru Boha. Zvony privolajú anjelov. Celé légie! Sú uistením, že Boh naďalej bdie nad svojou Cirkvou a chráni ju. Zároveň sú výrazom bdlosti Cirkvi, ktorá sa modlí a očakáva svojho ženícha.“

V neposlednom rade ešte dodáva: *„Zvony boli neoddeliteľnou súčasťou bohoslužby, aby vydávali radostný zvuk pred Pánom a aby odháňali zlých duchov. Táto osobitná vlastnosť zvonov sa dodnes zachovala v rímskom rituáli požehnania zvonov, kde sa kňaz modlí: „Pri jeho zvuku nech sú všetci zlí duchovia zahnaní do dialky.“*

Mnohé zo spomenutých funkcií zvonu sú zahrnuté aj v modlitbách počas tzv. „*krstenia zvonov*“, kedy biskup daný zvon s menom nejakého svätca posviaca, „obmýva“ svätenou vodou zvonka i znútra a robí naň olejom na pomazanie chorých a krizmou (najdôležitejší z trojice liturgických olejov) znaky kríža. V predkoncilovom obrade „*krstenia zvonov*“ sa urobí najprv jeden kríž a po patričných modlitbách a žalmoch urobí biskup na vonkajšej strane zvona olejom na pomazanie chorých ďalších 7 krížikov a na vnútornej strane zvona 4 krížiky krizmou.

Dané funkcie zvonu sú napríklad krásne spomínané v modlitbe požehnania vody, ktorou bude daný zvon „*pokrstený*“. Táto modlitba znie:

„Požehnaj, Pane, túto vodu nebeským požehnaním a nech na ňu zostúpi sila Ducha Svätého, aby sa ňou umyla táto nádoba, pripravená zvolať deti Svätej Cirkvi, držiac ďaleko od akéhokoľvek miesta, kde môže zaznieť tento zvon, silu číhajúcich, tieň prízrakov, pustošenie víchrice, úder blesku, poškodenie hromu, pohromu búrok a každý dych búrky; a keď synovia kresťania počujú jeho zvonenie, nech ich oddanosť vzrastie, aby ponáhľajúc sa do lona svojej milujúcej matky Cirkvi mohli spievať Tebe, v kostole svätých, nový chválospev, ktorý v ňom bude hrať hrdý zvuk trúby, melódia harfy, sladkosť organu, radostné jasanie bubna a jasanie cimbalu; a tak vo svätom chráme Tvojej slávy svojou službou a svojimi modlitbami nech privedú množstvo anjelských zástupov. Skrze nášho Pána...“

Predkoncilový „krst zvona“ v Omahe...

zdroj: newliturgicalmovement.org

Svoju funkciu a symboliku však majú aj samotné veže či *kampanily*, v ktorých sú zvony umiestnené. V *Nábožných výlevoch* Andreja Radlinského, ale aj v tenkej brožúrke z roku 1924 s názvom *Obradoslovie (liturgika) a či náuka o svätých obradoch Cirkvi katolíckej pre katolícke dievky*, od trnavského kanonika Richarda Osvalda, sa nádherne píše:

„Vysoká veža na kostole je prst, ktorý ukazuje k nebesám, do tej opravdivej vlasti našej, aby sme sa do nej dostať usilovali. Na samom vrchu veže je kríž na znamenie, že Ukrižovaný Ježiš je to najvyššie dobré. Kríž stojí na guli, ktorá predstavuje svet, na znamenie, že Kristus na kríži svet vykúpil a nad ním zvíťazil, a že sa do toho kostola schádzavajú tí, ktorí na svete vieru Ukrižovaného Pána Ježiša vyznávajú. Vo vežiach visia zvony, ktoré veriacich k službám Božím do kostola zvolávajú a k modleniu povzbudzujú.“

Svoj článok by som zakončil tak, ako som aj začal. Cez svoje dojmy. Žijeme vo veľmi sterilnej a pretechnizovanej dobe, kedy sa zabúda, že človek je tvor zmyslový a estetický. Táto sterilita sa nám potom chtiac či nechtiac pretavuje do našich životov, v ktorých podvedome môžeme cítiť otupenosť a prázdnotu. No niekedy stačí len tak málo. Možno len na chvíľu spozornieť, keď začujeme „spievať“ zvony a započúvať sa do krásy ich hlasov. Už len tým nadviažeme na cítenie našich predkov. V opačnom prípade budú explicitne platiť slová spisovateľa Ivana Kadlečíka: *„Keď už ľudia strácajú živé srdce, nechajme ho aspoň zvonom.“*

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/ked-kovove-srdce-zahlaholi-zvony-a-ich-vyznam-v-krestanskom-svete/>